

Erol Göka, *Hoşçakal*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2018, 294 s.

Değerlendiren: Adem Sağır

Toplum ölümden türer. İddia öylesine güçlüdür ki ölüm olmadan hayatın anlamlandırılmasının mümkün olmadığı gerçekliğini de içerisinde taşır. Geçmişten bugüne ölüm üzerine sayısız ritüel, sembolik alan, dinsel inanma, tören, efsane ve mitolojik anlatı üretilmiştir. Dolayısıyla ölüm, hakkında en çok şey yazılan olgusal gerçeklik koltuğuna istinasız tek başına oturmayı hak eder. Ölüm ile ilgili tartışmalarda sosyolojinin söyledikleri yeni olmakla birlikte kadim dönemlerden bugüne felsefenin çokça söyledikleri var. Dinin temel referans kaynaklarından biri olmakla birlikte ölüm, insanla ilgili benlik ve kişilik tartışmalarında da geniş bir yer kapsamaktadır. Geleneksel topluluklarda her yerde hazır ve nazır bir ölüm algısı vardı. Dışarıda güçlü olan tabiat, her an insanı öldürmeye yatkındı. Fırtına, sel, deprem, yıldırım, vahşi hayvan saldırısı gündelik hayatta sıklıkla karşılaşılan olaylardı. Modern dönemde ölüm ile ilgili temel tutum değişikliği ölümün gündelik hayattan dışlanması şeklinde karşımıza çıkmıştır. Önce kent merkezleri dışına taşınan mezarlıklar ile başlayan süreç, ölümün hastanelerdeki büyük kapatılmasıyla devam etmiştir. Büyük kapatılma, ölmekte olan hastanın evinden alınmasıdır. Bu anlamda modern toplum, ölümün mahremiyetine göz dikmiştir. Mahremiyet, geleneksel toplumda ev içinde inşa edilmişti. Yatağında uzanmış hastanın etrafında ailesi vardır ve kişinin huzurla ölmesi beklenmektedir. Hangi geleneksel toplumda olunursa olunsun yatakta beklenen ölüm sürecinde hastanın yanında dualar okunmakta, birtakım ritüeller yapılmaktadır. Bunlar aynı zamanda ölmekte olan kişiye huzur veren ve ölümü anlamlandıran şeyin kendisiydi. Modernizmin göz diktiği alan, kusursuzluk arayışı içerisinde ölümlü de bir kusur olarak ilan etmesidir. Ölüm kusurdur, çünkü bedene saldırmaktadır. Bedene bir defa saldırdığında yavaşça bozulmasına, çürümesine ve toprağa

@ Doç. Dr., Karabük Üniversitesi. ademsagioglu@gmail.com

© İlmî Etüdler Derneği
DOI: 10.12658/D0186
insan & toplum, 8(4), 2018, 183-187.
insanvetoplum.org

karışmasına sebep olmaktadır. Modernizmin gözün baktığı alana çizdiği çerçeve “mükemmellik” üzerinedir. Kuşkusuz bu durum, modernizmin ilerlemeci paradigmasına da oldukça uygundur. Modernizmin tek yönlü ilerleyen toplumsal değişme algısında sürekli iyiye doğru evrilen bir toplum vardır. Bu algı içerisinde tersine bir durum söz konusu değildir. Ölüm ve ölme, bu bakışı tersine çeviren durumlardan birisi olduğundan ötekileştirilir. Büyük kapatılma burada devreye girer ve yatakta ölümden hastanede ölüme hızlıca bir geçiş görülür. Ancak ölümün toplumsal alanda kurduğu baskı her alanda kendisini hissettirmeye devam etmektedir.

Ölümü ve ölmeyi anlamaya başlamanın temel yollarından birisi, insan psikolojisinde nereye karşılık geldiği sorusuna verilen yanıtla başlar. Bu soruya verilen yanıt, bir adım sonra kişinin ölüm üzerinden toplumla kurduğu ilişkinin de boyutlarını açıklayıcı başlıklar sunar. Erol Göka'nın Kapı Yayınları'ndan 2018 Mayıs ayı içerisinde çıkan “Hoşçakal” isimli, ölüm ve ölme üzerine yazılmış çalışmasının böyle bir niteliği mevcuttur. Göka, 1959 Denizli doğumlu. Psikiyatri alanında Türkiye’de önemli isimlerden birisi olan Göka, özellikle Türkiye’de psikiyatrik hizmetlerin çağdaş biçimlerde örgütlenebilmesi çalışmalarında etkin bir rol oynamaktadır. Göka’yı normal psikiyatristlerden farkı kılan şey, felsefe ve sosyal bilimlerle insan doğasının kesiştiği noktalara yoğunlaşmış olmasıdır. Göka'nın bu alanda birçok yazı kaleme aldığı görülür. Psikiyatri yazılarını “Psikiyatri ve Felsefe (2008)”, “Felsefe ile Psikiyatri (2008)” ve “Hayatın İçinde Psikiyatri (2009)” başlıklı kitaplarında toplamıştır. Günümüzün ahlak psikolojisi ve felsefesi temalarını ele alan “Aşk Her Şeyi Affederse (2010)” başlıklı kitap çalışması da alanda dikkat çeken eserlerinden birisidir. Bu çalışmalar dışında ayrıca “Türklerin Psikolojisi”, “Türk’ün Göçebe Ruhı”, “Hayatın Anlamı Var mı?” isimli kitapları da mevcuttur.

Göka'nın çalışmasında temelde üç bölüm mevcut. Bunlardan ilki “ölüm kavramı” başlığından ölümün ne olmadığını anlatıyor. Ölüm bilinciyle başlayan bölüm, ölüm korkusu, ölüme karşı tutumların ve ölümsüzlük arayışının kültürlerdeki uzantılarının betimlenmesi ile betimleyici bir nitelik kazanıyor. Göka'nın ikinci bölümde sorduğu soru, kadim medeniyetlerden beri insanlığın “Ben kimim?” sorusu kadar önemli ve merkezî bir soru: “Gitmek mi zor kalmak mı?” Ölüm sonrası yas törenlerinin gerekliliğini tartışan bu bölüm, yazarın aynı zamanda ölümü gündelik hayata geri getirmek gerektiği varsayımı üzerine kuruluyor. Çünkü modern olanın inkâr ettiği ölüm, hayatın anlamlandırılması süreçlerini de sekteye uğratmıştır. Göka, bölüm boyunca bu geri çağırma yasının niçin gerekli olduğu, yas sürecinde insanlarla karşılıklı etkileşimlerin tasvir edilmesi, yasin kültür ve inançtaki karşılıklarını betimleyerek yapmaktadır. Aynı bölümün “ölmeye yatmak” alt başlığı ise hastanede ölümü yatakta ölüme tevdi etmenin önemini “otantik insan” kavramı üzerinden inşa ediyor. Kitabın son bölümünde ise “çocuk ve ölüm” başlığı işleni-

yor. Çocukla ölüm arasında kurulan ilişkide en önemli temalardan birisi, çocuklara ölümün nasıl anlatılacağı gerçekliğidir. Ayrıca çocukların nasıl yas tuttuğu da bu bölümün dikkat çeken alt başlıklarından birisidir.

Kitabın temel iddiası, “ölüm”ün kaçınılmaz bir son olduğundan hareketle modernizmin eleştirisi üzerine kurulmuştur. Modern insanın ölümü hayatından kurtulmak için gösterdiği üstün çabanın aslında hayatı da anlamsızlaştırdığı iddiasını kitap boyunca okumak mümkün. Batı’nın “anlam arayışı”, bu bağlamda “ölümü hayatından kovmuş olmasıyla” doğrudan ilişkilendirilmiştir. Göka, ölüme herkesin yüklediği bir anlam olduğu gibi herkesin ölümle karşılaşma biçimlerinin de farklı olduğunu söylüyor. Aslında “herkes kendine göre bir ölümden bahsederken” (s. 21) aynı zamanda farklı biçimlerde öldüklerini aklı getirmemiz gerektiğine dikkat çekiyor. Göka, varsayımını Heidegger’den yaptığı “Herkes kendi ölümünü ölür” alıntısıyla vurgular. Ölümle ilgili anlamlandırmalarda Göka’nın makasımızı değiştirdiğini “Dünya hayatının ardından yaşayacağımız ölüm, bizim için ikinci ölümdür.” (s. 22) ifadesiyle görüyoruz. Peki, birinci ölüm neydi? Cenin ve plasenta halimiz öldü, biz doğduk, öldüğümüzde de yeniden doğmuş olacağız. Modern insanın ölümle kurduğu temasın “başkasının ölümü” üzerinden olduğunu söyleyen yazar, bunun hayatı anlamlandırmada ve yaşadıklarımıza değer katmada önemli bir engelleyici olduğunu söylemektedir. Ölüm öteleniyor, ölüm birer istatistik olarak karşımızda durmaktadır. Çok yakın birisi kaybedilmiş olursa da kişi kendi ölümünü tecrübe edinceye kadar temassız yaşamaktadır. Gündelik hayatta bir “solucana” dönüştürmüştür ölümlü, toprak altına itmiştir. Göka’nın modern insanın ölüm algısına itirazlarından birisi de bilimsel gelişmelerin ölüm hakkındaki belirsizliği daha çok artırdığı yönündedir: “Bilimsel bilgimiz arttıkça, ölüm hakkındaki belirsizlik de tuhaf bir biçimde artıyor; yaşayan kimdir, ölen kim, kesin biçimde belirlenemiyor.” (s. 25).

Göka, eserinde modern hayatta dışlanmış ölüm imgesini çekip, geleneksel dönemlerde olduğu gibi gündelik hayatın tam merkezine yerleştiriyor. Göka’nın psikiyatrist olması, ölümün bireyde oluşturduğu travmanın nasıl bir çerçeveye sahip olduğunun ortaya konulması bakımından önemli bir katkı olarak karşımızda durmaktadır. Modern dönemde ölümün düşüşü aynı zamanda hayatın da düşüşü anlamına gelmektedir. Göka’ya göre, ölüm bilinci açısından bir gerileme dönemine girildi. Amerikan kültürü bu dönemin temel özelliklerini belirlemektedir. Özellikle “narsisizm” kültürü, bireyselliğin en uç hali olarak herkese hâkim olmuştur. Günümüz insanının “ölümün kesinliğini ve narinliğini hissetmeden varoluşsal bir kötümserlik” içinde yaşadığını belirten yazar, “ölümün endişe veren” ve “insanı mahveden bir şey olduğunu düşünmediğini” ekliyor. Artık odakta başkasının ölümü vardır (s. 32). Yazarın alt dipnotlara etkilediği noktalar da bahsi geçen tartışmaları

alevliendirecek türden. Örneğin narsistlik kültüründen bahsederken, dipnotların birinde, modern insanın sıradanlaşmış bir çelişkisini gündeme taşıyor: Tıp teknolojileriyle insan ömrünün uzatılması çalışmalarına hız verilirken, bir yandan da anne karnındaki bebeğin yaşamına son verilmesinde rahat davranılması arasındaki bariz çelişki (s. 35). Aslında bu noktada kitabın ana fikri özdür: “Batı düşüncesinin ölüm konusunda sağlıklı bir duruşu yok.” (s. 38).

Göka, ölümü anlamak ve hayatımıza yeniden katmak için “otantik” kavramından söz ediyor. Otantik olmak neydi? Seçtiğimiz hayat tercihlerine sahip çıkmak, otantik yaşamaya başlangıcın ilk adımıdır. Tercihlere sahip çıkmak, aynı zamanda onlar için sorumluluk duymak gerektiğini de akla getirir. Yazara göre, aslında otantikliğin sırrı basittir: “Biz sorumlu ve bilinçli bir şekilde hayata katılırsak hayat da bizi aynı cömertlikle içine alır.” (s. 55). Sorumluluklarından bihaber olan insan, aynı zamanda “varmış gibi” yaşayan insandır. İnsanca varoluşun ölçütleri kısaca “bilinç, seçim ve özgürlüktür.” Kitap boyunca karşımıza çıkan bir başka ana fikrin özünü burada satır aralarında keşfederiz. Ölüm bilinci aynı zamanda insanı daha da insanlaştırır. Göka, “ölüm korkusunun insanı hayat yürüyüşünden vazgeçirdiğini” söyler (s. 59). Ancak burada Göka’ya bir noktadan itiraz edilebilir. Ölüm bütün toplumsal üretimlerin merkezinde yer alır. Ölümden korkmak ve onu ötelemeye çalışmak da tam tersine onun bilincinde olmak da aynı üretimlerin merkezinde yer alır. Ölüm korkusu insanı hayattan koparmaz, aksine onu hayatın daha çok merkezine koyar. Bu itiraz, Batı tipi ölüm tipolojilerinin ölüm korkusu ve kaygısı üzerinden modernizmin dışladığı ölüm gerçekliğine istinaden ileri sürülmüştür.

Kuşkusuz kitabın güçlü yönlerinden birisi, ölümün psikiyatrik yorumuna hâkim olan (özellikle ölüm korkusu, kaygısı ve yas süreçlerine) Freud ve Yalom söylemini tersine çevirmiş olmasıdır. Modernizmin seküler diliyle kurulan ölüm kavramını estetize etme kaygısı ve evcilleştirme çabası, kadim medeniyetlerden bugüne ölüme yüklenen anlamların harmanlanmasıyla yapılmıştır. Türk-İslam kültürünün sahip olduğu ölüm ritüellerinin hem ölme hem de ölüm sonrası süreçte insanlar için rahatlatıcı yönlerine değinen çalışma, Varlık’a inanmanın aynı zamanda öte dünyada sonsuz bir hayatta var olunacağını da güvenini insana verir. Öte dünyadaki sonsuz hayata inanmak, bu dünyayı anlamlı kılmak için de çaba doğuracağını gündeme getiriyor. Kuşkusuz Kur’an-ı Kerim’den ayetlerle ve hadislerle çerçevesi çizilen bu alanın aynı zamanda ölüme en yakışır alan olduğuna vurgu yapılmıştır. Aslında ölümün felsefi, sosyolojik ve psikolojik anlamlandırmalarına bugüne kadar hâkim olan la-dini dilin kenara bırakılması gerektiğine dikkat çeken Göka, Pascal’ın hayatla oynadığı kumardan azade, insanın ölümün bilincinde olarak yaşaması gerekliliğini gündemimize sokuyor. Bu anlamda, kitap boyunca Batı düşüncesinin ölüme yaklaşımının eleştirisi anlamlı ve tutarlı bulunmuştur.

Kitabın zayıf yönlerinden birisi, ölümün sosyolojik boyutuna Göka'nın değinmemiş olmasıdır. Kuşkusuz burada, ölümle din arasında kurduğu ilişkiden yola çıkarak, toplumda mevcut olan ölüm anlamlandırmalarına değinmek kitabın vurgusunu artırıcı bir durum olurdu. Burada vurgunun eksik kaldığına yapılan dikkat çekiş, Göka'nın gündelik hayat ile ölüme karşı takınılan tavır arasında kurduğu güçlü ilişkinin toplumda ne gibi derin etkiler yaratacağını anlatmamış olmasıdır. Göka, insanın toplumsal alanda kendini inşa etme biçimlerine daha sık gönderme yapmış olsaydı ölümün sosyolojik boyutunun da kitap içerisinde yeterince dile getirilmiş olduğuna kanaat getirilecekti. Çünkü ölüm bireyi değil, toplumu ve gündelik hayatı kurar. Dolayısıyla ölümün anlamlandırılacağı yer, toplumun bizatihi kendisi olmalıdır. Kitabın bir sonraki baskısında bu alanın da Göka tarafından doldurulabilir olduğunu ileri sürmek mümkündür.

Kitabın zayıf yönlerinden bir diğeri ise dipnotlarla yazarın çalışmayı "bir savunuya" dönüştürmüş olmasıdır. Bir çeşit Batı'nın iddialarının çürütülmesi kaygısı üzerine kurgulanmış bir metinle karşı karşıyayız. Kuşkusuz yazarın tutarlılığını göstermesi bakımından anlamlı kabul edeceğimiz bu tavır, kitabın akışını bozması bakımından okuyucu için önemli bir problemdir. Ayrıca kitabın temelde iki bölümde kurgulandığı, ikinci bölümün tamamen "yas süreçlerine" ayrıldığı görülmektedir. Ancak ikinci bölüme bakıldığında kitap iki ayrı kitabın birleştirilmiş hali gibi durmaktadır. Bu, zaman zaman okuyucu için odağın kaymasının bir diğer kaynağı olarak görülebilir. Birinci bölüm gündelik hayatı anlatırken, ikinci bölüm gündelik hayatın dışında söylemin uzmanlık alanı olarak kendisini serimlemektedir. Kitapta tekrarların olması da yazarın anlatımını sekteye uğratan zayıf yönlerden birisidir. Yazarın zaman zaman dilinin "kabalık" olarak da anlaşılabilir bir kavramsal harita sunumu yaptığını da söylemek mümkündür. Örneğin ölüm törenlerinde önemli uygulamalardan birisi olan mumyalamayı "insan bedenini konserveleyerek saklama fikri" (s. 99) şeklinde betimlemesi bunlardan birisidir. "Yakınlarını berbat bir ölümlerle yitirmiş." (s. 166) olanlar ifadesi de aynı duruma örnek olması bakımından kayıt altına alınmalıdır.

Sonuç olarak bugün hayatımızda sayısız ölüm biçimleri var. Nerede ne zaman karşılaşacağımız, ilk dönem topluluklarına göre oldukça belirsiz. Bir risk toplumu içerisinde yaşadığımız doğru ve bu risk toplumunun insana verdiği en temel kaygılardan birisi "Dikkat, ölüm tehlikesi!" vurgusu. Göka'nın modern hayat içerisinde ölüme uzak duran insan tipolojisini eleştirmesi anlamlı, ancak otantik bir hayata ulaşabilme konusunda önerdiklerinin yapılmasının oldukça zor olduğunu söylemek mümkün. Çünkü geçmişin doğal ölümü, yerini yapay ölümlere bıraktı. Tabiatın hükmettiği insan, bugün tabiata hükmederken yavaşça dünyanın sonunu da hızlandırdı. Böylesi bir varoluş gündeminde ölüme yaklaşımı tersine çevirmek biraz daha zaman alacak gibi durmaktadır.